

UDK 911.3:33 (497.11 - 35)

FAKTORI PREOBRAŽAJA IBARSKO-KOPAONIČKOG KRAJA

Mila Pavlović*

Ibarsko-kopaonički kraj predstavlja dolinsko-planinski deo Srbije. Dolinski deo subregije obuhvata dolinu donjeg Ibra nizvodno od Kosova, a planinski deo čini Kopaonik. Južni deo kraja pripada pokrajini Kosovo i Metohija. Dolina Ibra je dugačka 110 km (1.416). Regija je slabo nastanjena i donedavno je ispoljavala tendenciju zaostajanja u privrednom razvoju. Dolina Ibra bila je središte prve srednjevokovne države, o čemu svedoče brojna utvrđenja i zadužbine (grad Ras, manastir Sopoćani, Žiča i Studenica).

Na ovom prostoru su skoncentrisani različiti prirodni resursi, koji su okupili niz delatnosti. Vremenom su se te delatnosti toliko isprepletale da jedna drugoj čak i smetaju. Reč je o rudarskoj, stočarskoj i turističkoj delatnosti. Sve su to i faktori koji su doprineli preobražaju ovog kraja.

1. Rudarstvo

Postoje dokazi da je rudarstvo na području Ibarsko-kopaoničkog kraja bilo razvijeno i u antičko doba. Rimljani ne da su samo znali za rudno bogatstvo u podgorini Kopaonika, nego su radili u ovdašnjim rudnicima i bili stalno nastanjeni oko njih (2.262). I u srednjem veku Kopaonik je bio čuven rudarski kraj. Posle perioda zamiranja, rudarstvo u ovom kraju je obnovljeno.

Do drugog svetskog rata otvoreno je samo nekoliko rudnika na ovom prostoru. Ostali su otvoreni kasnije naročito posle 1961. godine. Intenzivniji razvoj ekstraktivne industrije uslovio je intenzivniji razvoj rudarstva. To nam najbolje ilustruje podatak da je 1989. godine rudarstvo angažovalo u opštini Raška

* Doc. dr Mila Pavlović, GEOGRAFSKI FAKULTET PRIRODNO-MATEMATIČKOG FAKULTETA, YU 11000 BEOGRAD, Studentski trg 3/III.

43,3% od svih lica zaposlenih u industriji. Ekstraktivna industrija ili radarstvo ima veliki značaj za privredu ovog kraja. Ona zapošljava oko 25% svih industrijskih radnika (3.26). Međutim, ona je u najvećoj meri vezana za industrijske centre van ovog kraja, za koje ona predstavlja samo sirovinsko područje (proizvodnja magnezita, gvožđa, obojenih metala itd.). Zbog toga ona i ne može imati samostalne polarizacione uticaje, niti može delovati kao jači nukleus razvoja u mreži naselja.

U okviru Ibarsko-kopaoničkog kraja mogu se izdvojiti zone različite po mineralnim sirovinama i njihovim rezervama: ibarska ili zapadna, središnja, južna, sliv Jošanice, sliv Banjske reke, prostor Jankove klisure i Aleksandovački basen (4.137). U Ibarskoj zoni nalaze se rudnici kamenog uglja Ušće i Jarando. Godišnja proizvodnja uglja u ovim rudnicima je oko 200.000 t. uglja. Rezerve uglja se procenjuju na preko 12 miliona tona (5.89). Tu su još rudnici magnezita - Bela stena, azbesta - Korlaće-Brvenik, olovo-cinkana ruda - Suva ruda. U središnjoj zoni su utvrđene rezerve olovno-cinkane rude, volostonita i rude gvožđa. Ruda gvožđa se eksploatiše na Suvom rudištu za potrebe smederevske železare. Rezerve su na izmaku i rudnik će se zatvoriti. Eksploatacija rude gvožđa će se razviti u središnjem delu južne zone. Južna zona pripada teritorijama opština Leposavić, Brus i delom opštini Kuršumljaja. Ovde su značajne rezerve olovo-cinkarne rude, antimona i azbesta. Eksploatacija se vrši u rudnicima Rajičeva gora, Koporić, Crnac i Župa prlina (6.5). Imajući u vidu rudne rezerve, može se reći da će ova zona imati veliki značaj za razvoj ekstraktivne industrije na teritoriji Ibarsko-kopaoničkog kraja. Ostale zone po svom rudnom bogatstvu imaju daleko manji značaj za aktiviranje okolnih područja.

Za brži privredni razvoj i preobražaj ovog kraja veliki značaj ima ekstraktivna industrija. Međutim, eksploatacijom rude i rudarskim istražnim radovima oštećene su neke prirodne osobenosti same planine. Degradiranje postaje opasno tamo gde raznovrsni prirodni resursi omogućuju okupljanje više delatnosti. To je slučaj sa Kopaonikom (stočarstvo, rudarstvo, turizam, šumarstvo i vojnoodbrambena služba). Jasno je da su ove delatnosti imale različit uticaj na prirodu planine. Rudarstvo bi donekle moglo nadoknaditi štete koje je nanosilo, pre svega samoj planini, pa prema tome i turizmu. Možda će ova delatnosti nekada iščeznuti sa Ravnog Kopaonika, a pre svega sa Suvog rudišta. Ali je to dug i složen proces, za koji je potrebno i vreme i veće angažovanje svih privrednih struktura ovog kraja.

2. Stočarstvo

Od 375 naselja u šest opština Ibarsko-kopaoničkog kraja najviše je sela. U njima je poljoprivreda oduvek bila osnova opstanka, mada je stanovništvo pojedinih opština izvore prihoda nalazilo i u rudarstvu. U odnosu na ovu delatnost stočarstvo je imalo prednost. Jer, Kopaonik svojim prostranim pašnjacima i ravnomernim rasprostiranjem površinskih voda - predstavlja idealan prostor za razvoj stočarstva.

Razvoju savremenog stočarstva na ovim prostorima se ne poklanja podjednaka pažnja. Sela na bruskoj strani više su orijentisana na tov junadi i teladi, na selekciju stoke i gajenje veštačkih livada. Ovakva orijentacija nije na ibarskoj strani (4.102). Možda je uzrok pojavi ovih razlika to što se na ibarskoj strani

Kopanika stanovništvo u najvećoj meri zapošljava u rudnicima i fabrikama. Pa otuda nema dovoljno radne snage koja bi se posvetila ovoj delatnosti.

Nosilac unapređenja stočarstva na većem delu Kopaonika je radna organizacija "Kopaoničanka". Ona je izgradila svoju sopstvenu farmu "Rendara" na Ravnom Kopaoniku. Kapacitet farme je oko 3000 junadi godišnje. I pored napora i evidentnih uspeha "Kopaoničanke", zemljoradničkih zadruga i pojedinaca, broj stoke se drastično smanjivao poslednjih godina. Najveće smanjenje ostvareno je kod broja ovaca (sa 122.355 u 1974. god. na 89.574 u 1989. godini) za 27%. to je zabrinjavajuća pojava kada se ima u vidu da je ovaj prostor u prošlosti bio čuven po ovčarstvu i letnjem stočarenju velikih razmera.

Nastojanje stručnjaka za stočarstvo da se poveća upotreba kabaste hrane u velikoj meri će doprineti okretanju proizvođača znatnim prostornim mogućnostima za unapređenje stočarstva na Kopaoniku. Da su mogućnosti znatne, govori podatak da u šest opština ovog kraja livade i pašnjaci čine 57,2% ukupnih poljoprivrednih površina. Povećanje površina pod livadama i pašnjacima je i posledica odlaska radne snage iz poljoprivrednih delatnosti u druge i u gradska naselja. To povećanje je bilo najveće u opštini Laposavić (56,8%) a u opštini Blace jedva primetan (1,8%), dok u opštini Brus nije ni postojalo.

Na ovim prostorima uočena je pojava postepene preorijentacije seljaka sa gajenja žita na gajenje krmnog bilja i kvalitetnije stočne hrane. Ovakva postepena preorijentacija je veoma značajna za voaj brdsko-planinski prostor, gde većina prirodnih uslova više pogoduje gajenju krmnog bilja nego žita.

Jedan od najvrednijih prirodnih potencijala Kopaonika - čine stočarske površine. Možemo reći čak vrednije od rudnog bogatstva, jer je obnovljivo, povoljno deluje na mikro klimu i hidrografiju. Pored toga, njegovo iskorišćavanje ne utiče na degradiranje životne sredine kao eksploatacije rude. Zato je neophodno ovoj privrednoj grani posvetiti znatno veću pažnju. Jer, zašto bismo zanemarili delatnost od koje je vekovima najviše zavisio opstanak sela na Kopaoniku i njegovoj podgorini.

3. Turizam

Turizam predstavlja noviju i najperspektivniju delatnost na Kopaoniku, mada u dolini Ibra on ima dužu tradiciju. Iako je jedna od novih delatnosti na ovom prostoru, turizam privlači pažnju velikog broja stručnjaka. Otuda je poslednjih godina turistička izgradnja na Kopaoniku znatno obilnija i intenzivnija nego na ostalim planinama u Srbiji.

Turistički promet u Ibarsko-kopaoničkom kraju počeo je najpre u banjama i srednjovekovnim zadužbinama i manastirima. Krušumliska, Lukovska i Gornja banja bile su poznate još u rimsko doba (7.63-64). Međutim, Jošanička banja počinje da se koristi znatno kasnije u XIII i XIV veku. Danas su to banje u kojima je razvijen banjanski turizam, ali neadekvatno značaju voda sa kojima ove banje raspolažu. Da bi i ovaj oblik turističke aktivnosti dobio adekvatno mesto u turističkoj ponudi ovog kraja, neophodno je angažovanje šire društvene zajednice. Srednjevekovne zadužbine i manastiri (Žiča, Sopoćani, Studenica, grad Ras itd.) smešteni u dolini Ibra od uvek su privlačili pažnju kako domaćih tako i stranih

gostiju. Relativno dobra saobraćajna povezanost doline Ibra i kulturno-istorijska vrednost ovih manastira predstavljaju značajnu osnovu da turizam i dalje ostane značajna delatnost ovog dela Ibarsko-kopaoničkog kraja.

Što se tiče samo Kopaonika, pravog turizma na ovoj planini nije bilo sve do tridesetih godina ovog veka, iako se znalo o njegovom bogatstvu toplim i hladnim mineralnim vodama, da ima pogodne topografske i klimatske uslove za zimske sportove, prirodne lepote i privlačne pejzaže. Jedan od razloga za takvo stanje bila je i slaba saobraćajna povezanost planine sa ostalim delovima Srbije. Međutim, puštanjem u rad pruge dolinom Ibra, tridesetih godina, ovo područje počinje da biva i turistički interesantno. U decembru 1935. godine otvoren je prvi dom koji je mogao da primi oko 100 posetilaca (4.144).

U posleratnom periodu počinje intenzivniji razvoj turizma na Kopaoniku. Ipak, sve do 1964. godine nije bilo organizovanog i planskog rada na kopaoničkom turizmu. Nakon ove godine nastaje period intenzivnog istraživanja na terenu, koja su rezultirala izradom prostranog plana kopaoničkog područja 1969. godine (4.146). Jedna veoma značajna odluka koja je presudno uticala na razvoj turizma, pa i niza drugih delatnosti, doneta je jula 1981. godine po kojoj je Kopaonik proglašen nacionalnim parkom.

Stručnjaci za turizam su izdvojili četiri planinske zone, odnosno rejona za zimsko-sportske aktivnosti - centralnu planinsku zonu Kopaonika sa Jošaničkom banjom, Belim brdom i nekoliko sela pogodnih za turističku valorizaciju, rejon središnje zone sa Lukovskom banjom i selima Mrče, Štave i Jelakce, rejon Željina sa Mitrovim poljem i Rogavčinom, rejon Golije sa Plešom (8.105). Po međunarodnim turističkim kriterijumima, Kopaonik može da prihvati oko 34.000 turista i 16.000 izletnika. Smatra se da se može izgraditi toliko prihvatnih objekata a da se ne ugroze i naruše lepote ove planine.

Pored izvrsnih uslova za razvoj turizma na Kopaoniku postoje i ograničavajući faktori koje treba imati u vidu. A to su: zemljotresi, ubrzana erozija tla, slabe saobraćajne veze na velikim prostorima, brzo raseljavanje naselja itd. (4.148). Međutim, od posebnog značaja je što svi ovi faktori nemaju jednaku ni rasprostranjenost, ni isti intenzitet na svim delovima planine.

Danas Kopaonik ima karakteristike turistički najinteresantnije planine u ovom delu naše zemlje. Međutim, neophodno je još veće angažovanje čitave zajednice da bi turizam na Kopaoniku u strukturi delatnosti zauzeo ono mesto koje mu i pripada. A samim tim i Kopaonik bi našao svoje mesto u planinskom turizmu ne samo Jugoslavije već i Evrope.

LITERATURA

1. Dr Jovan Đ. Marković: Regionalna geografija SFRJ Jugoslavije, Građevinska knjiga, Beograd, 1990.
2. R. Pavlović: Podibar i Gokčanica - Naselja i porekla stanovništva, knj. 30. Srpska Kraljevska Akademija, Beograd, 1941.

3. Zone za rudarsku i industrijsku proizvodnju, odnos prema drugim aktivnostima, infrastrukturi i životnoj sredini - Institut za prostorno planiranje, Odsjek za geografiju i prostorno planiranje, PMF, Beograd, juni 1985.

4. Dr Milorad Vasović: Kopaonik, SGD, Posebno izdanje knj. 65. Beograd, 1985.

5. Mila Pavlović: Ibarski basen kamenog uglja, Glasnik SGD, sveska LXVI/1, Beograd, 1985.

6. Program društveno-ekonomskog razvoja područja Kopaonika. Izvodi. Republički zavod za društveno planiranje, Beograd, juni 1985.

7. M. Kostić: Kuršumlijska Banja, Glasnik SGD, sv. XLII, br. 1, Beograd, 1963.

8. S. Mitrović: Koncept turizma, rekreacije i sporta u pogledu prostornih mogućnosti i zahteva, infrastrukture, društvenih servisa i odnosa prema drugim aktivnostima. Studija prostorne organizacije uređenja područja Kopaonika, "Kopaonik-Geneks" Beograd, 1985.

9. Istraživanja na terenu.

SUMMARY

THE FACTORS OF THE CHANGES OF IBAR-KOPAONIK REGION

Valley part of subregion covers the valley through which runs the river Ibar, and the mountainous part covers the mountain Kopaonik. The valley of Ibar used to be center of medieval state of Serbia in the past. The region is poorly inhabited and until recently has shown the tendency of lagging behind in the economic development.

In this area, the mining has been known in Middle Ages when Kopaonik was known to have been the famous mining area. The exploitation of iron ore still goes on. In this subregion, there are some other ores discovered, such as magnetite, graphite, volostonit, cobalt. These all enable the mining cooperation with the industry to become the leading economic field, which has influenced the concentration of the population in the cities. As the condition for faster economic development, appear some important coal reserves.

However, within a few past years the tourism has been promoted as the main factor of changes of Kopaonik, as well as of the Ibar valley. Kopaonik has proved to be both the winter and summer tourist center. It has become the largest ski center in Serbia. But the mountainous tourism and mining are related in Kopaonik. The Ibar valley has the conditions for the development of tourism (numerous medieval monasteries and spas), too.

In the presence, the development of mountainous cattle breeding grows more important (farms in Srebrenac). The Ibar valley has been of great an importance for the traffic. There are the railway and the asphalt road thet run across it.

These all are the factors that influence the changes of this hilly-mountainous part of Serbia.